

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФОРМАЛЬНИХ ТА НЕФОРМАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

Глобалізація та інформатизація економічних відносин стирає кордони та відстані між країнам, відповідно трансформується система створення додаткової вартості, вирішального значення здобувають спроможності суб'єктів господарювання до використання інформації, знань, інтелектуальної власності у виробничих процесах, здатності до адаптації щодо перманентних та динамічних змін зовнішнього середовища. В цьому контексті на увагу заслуговують питання визначення чинників, які прямо чи опосередковано впливають на соціально-економічний розвиток країни, прискорюючи чи гальмуючи його.

Досліджуючи проблеми розвитку країн з перехідною економікою, Вінієцкі Дж. наголошує на необхідності «більш широкого, більш всеосяжного погляду на успіх чи невдачу, на наздоганяючий розвиток чи відставання серед країн з перехідною економікою. Їх спроможність наздогнати стандарти продуктивності і скоротити економічну відстань від західних економік (яка вимірюється ВВП на душу населення) залежить не тільки від формальних правил, як загальних, так і специфічних, але і - насправді в першу чергу! - від неформальних правил. Існування чи неіснування деяких західних цивілізаційних основ, перенесених з далекого минулого, стало вирішальним для потрапляння в групу лідерів перехідних чи відстаючих країн з перехідною економікою» [1, р. 18]. Отже, як свідчать дані останніх наукових розробок, економічним успіхам країни зобов'язані не стільки природним ресурсам, території та географічному розташуванню, скільки тому, наскільки ефективно ці ресурси можуть бути використані в рамках існуючої в суспільстві інституціональної системи.

В загальному вигляді інституціональна система становить собою сукупність взаємопов'язаних інститутів. За ступенем формалізації інститути, які складають інституціональну систему, розподіляються на формальні та неформальні (табл. 1).

Таблиця 1

Інститути (правила)

Автор	Формальні	Неформальні
Норт Д. [2]	набір політичних (законодавчих, юридичних) правил, економічні правила і контракти. Політичні правила в широкому сенсі визначають ієрархію держави, його основну структуру прийняття рішень і експліцитні характеристики контролю над «порядком денним». Економічні правила визначають права власності. Контракти визначають умови, правила проведення обміну	[обмеження] не можуть бути так точно визначені як формальні правила. Вони становлять собою деяке узагальнення правил, які допомагають вирішити нескінченні проблеми, пов'язані з обміном, але які не розглядаються в рамках формальних правил. Саме тому, що ці обмеження є неформальними, вони більш стійкі в часі, їх набагато складніше змінити, ніж формальні правила
Хелмке Г. та Левітські С. [3, р. 727]	такі правила і процедури, які створюються, стають відомими і насаджуються через канали, загальноновизнані в якості офіційних	прийняті в суспільстві, зазвичай неписані правила, що створюються, стають відомими і насаджуються поза офіційно санкціонованих каналів
Аузан А. А. [4, с. 24]	правила, що існують у формі офіційних текстів чи засвідчених третьою стороною усних домовленостей, в ролі гарантів яких виступають індивіди, які спеціалізуються на цій функції	правила, що існують в пам'яті учасників різних соціальних груп, в ролі гаранта яких виступає будь-який учасник групи, який помітив їх порушення

Таким чином, критерієм розподілу інститутів на формальні та неформальні є їх специфікація, тобто закріплення в формі писаних недвозначних текстів, виконання яких підтримується відповідними механізмами примусу з боку держави та інших інституцій.

Дотримання того чи іншого правила визначається, насамперед, рівнем трансакційних витрат, які супроводжують його реалізацію. З цих позицій виконання формальних правил буває:

1) добровільне – коли формальні та неформальні правила не суперечать одне одному (трансакційні витрати низькі);

2) на основі примушення – коли існують суперечності, але правила виконуються у зв'язку з існуванням механізму примушення (трансакційні витрати виконання правил менше, ніж трансакційні витрати застосування санкцій);

3) примусове (коли існує значний контроль над дотриманням правил, і, незважаючи на витрати, виконуються навіть неефективна норма, що відбувається у тоталітарних державах).

На відміну від формальних, неформальні правила засвоєні на рівні підсвідомості та виконуються імпліцитно, як то культура поведінки в суспільних місцях, дотримання національних традицій тощо. Такі правила складно змінити навіть за наявності санкцій з боку держави. Так, незважаючи на офіційну заборону окремих релігійних свят в комуністичному СРСР, значна частина населення їх святкувала.

Деякий час панувала думка, що запозичення (чи трансплантація) інституту, який довів свою ефективність в одній країні, дозволить суттєво покращити показники розвитку в іншій. Проте, як слушно зауважує Норт Д., країни, які запозичують у інших країн формальні правила, мають абсолютно відмінні від цих країн економічні показники» у зв'язку з наявністю у них «інших неформальних правил і системи контролю за виконанням правил» [5, р. 366]. Схожої думки дотримується Шаванс Б., який акцентує увагу на тому, що при запозиченні формальних правил у країн з успішними економічними показниками така невідповідність призводить до того, що з'являються фактори, які стримують хід очікуваних революційних (формальних) змін, а також призводять до [розчарування] результатами роботи [6, с. 50]. Інакше кажучи, запозичення ефективних інститутів не означає їх продуктивну роботу і не гарантує країні-позичальнику інституту дієву реалізацію запозиченого правила. «Різка насадження» нових норм ззовні часто викликає їх неприйняття чи відторгнення за причин не конгруентності формальних та неформальних норм, внаслідок цього виникає «інституційний конфлікт» впроваджених формальних та загальноприйнятих неформальних норм. З цього приводу Пейович С. зазначає, що «коли формальні правила вступають в протиріччя з пануючими неформальними правилами, взаємодія між відповідними цим правилам мотиваціями, швидше за все, призведе до підвищення витрат на проведення трансформацій і зниження рівня добробуту на місцевому рівні» [7, р. 170-171].

Зауважимо, що формальні норми тісно пов'язані з неформальними. Пейович С. акцентує увагу на тому, що формальними правилами можуть бути інституціоналізовані звичаї і традиції, в силу чого вони роблять неформальні правила більш рівномірними, передбачуваними, закріпленими і прозорими. Формальні правила також прийняті для того, щоб пристосовуватися до змін в економічних умовах життя, і в цьому випадку вони зменшують трансакційні витрати у грі. Нарешті, формальні інститути також можуть бути результатом процесу прийняття рішень зверху вниз у відповідь на правління більшості, лобювання та тиск з боку рентоорієнтованих груп [8]. При цьому цей взаємозв'язок носить дуальний характер. Неформальні норми часто виникають як наслідок відсутності або неефективності діючої формальної норми. Наприклад, підвищення податкового тиску сприяє переходу значних коштів у тіньову сферу.

Таким чином, інституціональна система ефективна, коли формальні та неформальні інститути не суперечать, а взаємодоповнюють та взаємопосилують одне одного. За таких умов інституціональна система дозволяє економічним суб'єктам зменшувати трансакційні витрати, тим самим вивільняючи додаткові ресурси для ведення бізнесу.

Список використаних джерел

1. Winiecki J. Determinants of catching up or falling behind: interaction of formal and informal institutions // Successes and failures in real convergence. National Bank of Poland. – 2003. – Vol. 23-24 October [Electronic resource]. – URL: <http://www.nbp.pl/konferencje/radisson/Mowcy/Winiecki/winiecki.pdf>
2. Норт Д. Вклад неоинституционализма в понимание проблем переходной экономики / Д. Норт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.finansy.ru/publ/north.htm>
3. Helmke G., Levitsky S. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda // Perspectives on Politics. – 2004. – Vol. 2. – No. 4 (Dec.) – 725-740 pp.
4. Аузан А. А. Институциональная экономика. – М.: Инфра-М, 2005. – 415 с.
5. North D. C. Economic Performance through Time // The American Economic Review. – 1994. – Vol. 84(3). – 359-368 pp.
6. Шаванс Б. Формальные и неформальные институциональные изменения: опыт постсоциалистических трансформаций / Б. Шаванс // Финансовый журнал. – 2011. – № 1(7). – С. 47-62.
7. Pejovich S. The Effects of the Interaction of Formal and Informal Institutions on Social Stability and Economic Development // Journal of Markets & Morality. – 1999. – 2 (2), Fall. – 164-182 pp.
8. Pejovich S. Capitalism and the rule of law: the case for common law [Electronic resource]. – URL: <http://econfaculty.gmu.edu/pboettke/workshop/fall07/Pejovich.pdf>